

II. rész

PARTIUMBAN ÉS ERDÉLYBEN

Szegedtől Aradig

Egyszer csak húznak valahol egy vonalat, és arra azt mondják, hogy ezentúl ez lesz a határ. Általában azt hirdetik a vonal meghúzóí, hogy a határ örök ideig ott lesz. Ezeréves, több ezer éves birodalmakat kiáltottak így ki, de hamar kiderült: ezek a birodalmak és határok mindössze néhány évig álltak; annyit értek el megalkotóik, hogy megkeserítették egy nemzedék életét.

Hol van Erdély? Nem valószínű, hogy az itt nálunk érettségizett magyar diákok tudják, mert honnan is tudnák. Azt meg, hogy Partium, talán nem is hallották, hiszen mit tudhatnak Erdély fejedelmeiről, akik a maguk irányítása alá vontak Magyarországhoz s nem Erdélyhez tartozó részeket, partiumokat?

A Partiumba és Erdélybe indulok körútra, az EMKE, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület szervezésében. Azt szeretném elmondani a meghívók szervezésében egybegyűlt hallgatónak, mi történt velünk, jugoszláviai magyarokkal 1944 végén, 1945 elején, s mi történik velünk, volt jugoszláviaiakkal most. Három évvel ezelőtt még arra panaszkodtam Heinrich Haupt úrnak, a Német Szövetségi Köztársaság - akkor még volt Kelet-Németország is - belgrádi nagykövete első titkárának az akkor éppen Titova Mitrovicának nevezett Kosovska Mitrovicában a nagy izgalmat kiváltó Vlasi-per színhelyén, hogy sajnos, a világ nem tudja, mi készül nálunk, híreink nem kerülnek a világlapok címlapjára. Bezzeg, most mindennaposak vagyunk a címlapokon. Néhány nappal ezelőtt azért kerülünk oda, mert az ENSZ az európai államok történetében példátlan bünte-

tést szabott ki ránk, kereskedelmi zárlat alá helyezte hazánk maradékát, s ennek következtében kerülnek bennünket a Görögországba, Törökországba vagy az arab államokba utazók. Nagy hát a tumultus a román-magyar határátkelőkön. Részben e zárlat következtében mégis Magyarországról kellett indulnom Romániába, mert üzemanyagban mi is és Románia lakói is szűkölködünk, Magyarország meg nem egészen két év alatt oda fejlődött, hogy tőlünk meg Romániából tekintve akár az ígéret földjének is látszhat, vonzásába idézve szélhámosokat, zugárusokat, csempészeket, gyorsan gazdagodni vágyó pénzesekeket is, nem csak a példát ellesni akaró, hozzánk hasonló elesetteket. Hajnalban kellett Szegedről nekivágni Aradnak, hogy délutánra odaérjek, holott rendes körülmények között ezt a nem egészen 130 kilométeres utat mindössze néhány óra alatt meg lehetne tenni. Este hét lett, mire megérkeztem az RMDSZ aradi székházába, a korábbi rezsim egyik pártvezére egykori szolgálati villájába. Az egybegyűlteknak ekkorra minden türelmük elfogyott, s hazamentek. Arra gondoltak, ami valójában történt: belekeveredtem a várakozók több kilométeres tömegébe. Türellemmel ki lehet várni, amíg átjut az ember az ilyen határon, csak lekésik a célhelyről.

Amíg a kocsisorban várakozik az ember, van ideje gondolkodni. Például azon, hogyan keletkeznek határok olyan helyeken, ahol sosem voltak. Jut eszembe, milyen megrökönyödéssel olvastuk talán két évvel ezelőtt a hírt, hogy a Boszniából Szerbiába érkező autóbusz utasainak a határon járművet kellett cserélniük, mert a két - akkor még testvéri - köztársaság vezetői úgy intézték az egymás közti pénzügyi ügyeket, hogy a buszvállalatok képtelenek voltak egymás között elszámolni.

- Már csak az hiányzik, hogy útlevelet kelljen felmutatni a szerb-bosnyák határon - riogattuk olvasóinkat mi, újságírók. S a politikusok nagy szemforgatások közepette erősen megróttak bennünket ezért az országbomlasztó gondolatért.

Azóta sokan elővették már a volt Jugoszlávia térképét, hogy velünk együtt megnézzék, hol is a határ a két köztársaság között, merthogy korábban úgy jártunk át azon a vonalon, mint hetvenvalahány évvel ezelőtt az akkoriak itt Nagylak és Nadlac között. Most meg idetörődök az a koperi rendszámú Opel kocsis is mind a négy szénfekete hajú utasával, akikről van időm meggyőződni, hogy macedónok, meg itt megy át a szkopjei rendszámú Mercedes is, meg az ohridi rendszámú is, meg a Gorenje teherautója is, elkerülve minket a Vajdaságban, pedig nekünk is nagy szükségünk lenne a nyilván alkatrészt szállító jármű tartalmára. De mi, a Szerb Köztársaság állampolgárai, most éppen ott tartunk, hogy örvendezhetünk: a hasonló alkatrészekért már nem kell Magyarországon át menni a szlovén gyárba, megelégedetten konstatál-

jük, hogy a Gorenje nyitott már képviseletet Budapesten, s ott is megvásárolhatjuk, ha van rá forintunk.

Mellettünk a Maros magas árvédelmi töltése, közte és az út között sekély árok, telve vízzel. A várakozók sorában személyautók, kamionok, buszok vegyesen. A buszok előreirányítására időnként megjelennek a közlekedési rendőrök, de próbálkozásuk meddő, mert olyan keskeny az út, hogy a két sorban várakozók mellett a szabadon maradó útrész keskeny, a busz nem fér el rajta. Várnak hát azok is, zsúfolva utassal. Van török, görög, bolgár, macedón és természetesen román meg magyar busz is. Az utasok néhány órai várakozás után, már úgy dél felé, oly nagy szükségét érznek, hogy félreteszik szégyenérzetüket, és egymással versenyezve hagyják el a járművet, vonulnak a vízzel teli árok partjára, s ott könnyítének magukon, mindannyiunk szeme láttára. Itt is húztak egyszer egy határt, s hetven év nem volt elég, hogy átjárható legyen olyan mértékben, hogy ne idézzen elő hasonló jeleneteket. Még a rendkívüli helyzetben sem.

Éppen eleget morfondírozok magamban, csakugyan: mennyire is átjárható ez a határ? Elég okom van rá, hogy aggódjam: hatvan könyvem van a kocsi csomagtartójában, viszem a népünk irtásáról szóló kötetet, hogy Romániában élő nemzettársaink között is terjesszem a gyászos és agyonhallgatott esemény hírét, hiszen tapasztalatcserére is okunk van e tekintetben, annyi év után már alkalmunk is. A vámos szeme meg sem akad a könyveken. Egy szexlap van a csomag tetején, abba belelapoz, de nyilván nem erkölcsi fenntartásaitól indítva, fel is ajánlom neki, hogy viheti, de csak legyint. Ez sem kell neki. Tizenhárom órai várakozás után megtettem a két azonos nevű, más-más országhoz tartozó falu között a négy-hat kilométernyi utat.

Micsoda Európa ez itt?

Aradi kalapács és iskolai névtábla

Hoztam magammal a romániai körútra egy verset és egy újságot is. Visszafelé már egész koffernyi újsággal léptem át a határt, valamennyi szegényesebb kivitelezésű, mint amilyenhez mi, a volt Jugoszlávia lakosai szoktunk, ám el is ámulunk azon, hogy hányféle újságot tartanak el a romániai magyarok. A hagyomány és a létszám különbsége meglátszik ebben is. S most itthon kezdünk az újság minőségében is olyan szegényé és szerényé válni, mint a romániaiak.

A verset Szegeden kértem el Kopeczky Lászlótól, az újságot pedig Budapesten kaptam a lap, az Erdélyi Magyarság szerkesztőségében. Elég mindennapi dolog manapság Szegeden bácskai, bánáti, baranyai vagy akár szerémségi magyarral találkozni, de persze szerbvel se ritkaság. Kopeczky harmadmagával érkezett az indulásom előtti napon a Somogyi Könyvtárba, irodalmi estje volt ott Jung Károllyal és Dudás Károllyal. A hallgatók száma feltűnően nagy, s persze a többségük ha nem is a mi menekültünk, de valami afféle. A szellemesen sziporkázva gúnyolódó Kopeczky egy versét is fölolvasta, azt kértem el tőle a romániai útra. Mint megfogalmaztam, azért, hogy a komor témájú előadásba egy kis lazítást vihessen bele a vers felolvasásával.

Miterrand véleménye

Az újságot szintén azzal a szándékkal vettem magamhoz, hogy alátámasszam vele a mondanivalómat. A romániai előadások címe: Jaj a legyőzötteknek! Vagy ha jobban tetszik latin eredetiben: Vae victis! Érdekes, hogy ezt a több ezer éves bölcsességet két világháború után nem volt szabad hirdetni, mert nem illett bele a domináns nemzetközi politikába, annak ellenére, hogy a másodikról eléggé nyilvánvaló volt, hogy azért robbant ki, mert az elsőt a győztesek rosszul fejezték be a békekötésekkel. Az előadások kezdő mondataiban indokolni szoktam a címet: mert a győztesek írják a történelmet. Ebből kifolyólag nem elégszenek meg azzal, hogy a legyőzötteknek el kell viselniük a vereséget, hanem a vereségről azt kell tanulniuk, hogy az győzelem; amikor ők veszítettek, akkor győzött az igazság. Kissé félve beszélek én erről még idehaza is, eléggé megfontoltan szoltam róla Romániában is. Erre föl mit találok a már említett Erdélyi Magyarság különszámának címlapján, majd a lap belsejében, ugyanazt hosszabban megindokolva?

A francia államfő február 29-én felolvasta egy tanulmányát a Chaillot-palotában a Népcsoportok vagy Európa elnevezésű kollokviumon, s ezt mondta:

„(...) Mindez hozzátartozik ahhoz a történelem kezdetétől létező díszelethez, hogy mindnyájan a győztesek törvényeinek vagyunk alárendelve. A békét mindig a győztesek diktálták, akik általában a szemet szemért, fogat fogért elvet alkalmazták. (...)

A győztesek békéje, e század összes békeszerződése, főleg az 1914-től 1918-ig tartó háborút követő szerződések, kezdve a versailles-i szerződéssel, de ugyanúgy az 1945-ös szerződés is és amelyek ezt követték,

mind igazságtalan békeszerződések voltak. A győztes dicsőségét, hatalomvágyát vagy azonnali érdekeit szolgálták, mindig is figyelmen kívül hagyták a történelmi, földrajzi, szellemi vagy etnikai realitásokat.”

Sok e századi történelemkönyvet át kellene bogarásznunk, mire egy francia államfőtől ennyi bírálatot összegyűjthetnénk a két világháborút követő békeszerződésekről. Ha magam mondanék ilyet Romániában, akár felelősségre is vonhatnának érte, de én csupán a francia államfőt idézgetem. Álmélkodnak is rajta a hallgatók, s bizonyára édes a szó számukra.

Mit írt Fejtő Ferenc, és mit mondott egy barátja?

Ha már ilyen kérdéseknél tartunk, nagyon ide kívánczik a Párizsban élő zsidó származású magyar-francia író önéletrajzából egy idézet. A délszlávellenességgel semmiképpen sem vádolható európeér, akinek ereiben ott csordogál vidékünk sok nemzetiségének vére, ismeri sok nép műveltségét, életrajzában egy helyen emigráns barátait és harcostársait idézi fel. Említést tesz a Kolnai Aurél nevű „filozófusról és fenomenológusról”, aki Budapesten született, Bécsben doktorált, és később Párizsban élt. Elmondta Fejtőnek, hogy röviddel Bosznia bekebelezése után egyik rokona ellátogatott ebbe az országrészbe, és úgy jellemezte e szerb–horvát–iszlám tartomány osztrák közigazgatását, hogy az mintaképe a tiszteletre méltó közigazgatási rendszernek, majd Kolnai leszögezi, hogy „Szerbia uralma alatt elképzelhetetlen lett volna ilyesmi”.

Tegyük ehhez még Fejtő lábjegyzetbeli értékelését: „Valóban, a horvátok, szerbek és mozlímok sosem élveztek azóta akkora művelődési autonómiát, mint az osztrák–magyar fennhatóság alatt.”

Ismeretes, hogy az első világháborút az robbantotta ki, hogy Belgrád elégedetlen volt azzal a sorssal, amelyet az osztrák–magyar rezsim az ottani szerbeknek szánt. Ezért gyilkoltatta le a trónörökös párt.

Ilyesmit olvasni és terjeszteni mifelénk alighanem még ma is főbenjáró bűn. Pedig emlékezhetünk még elég sokan egy körülbelül egy évvel ezelőtti tévévitára, amelynek során az akkor még egységes Jugoszlávia kiemelkedő jogászai véleményt mondtak a már bomlófélben levő jogrendszeréről. Egy bosznia-hercegovinai jogász nem egyebet állított, mint hogy szerinte köztársaságában akkor vetették meg a törököktől örökölt korrupciós rendszer utáni európai jogrendszer alapjait, amikor a bécsi–budapesti rezsimit odatelepítették. Minderről mit sem lehetett tanulni

nálunk az iskolában, de azt hiszem, a francia vagy az angol nebulók sem így tanulták a történelmet.

Hát ez az, amit most felülbírált a francia államfő, s ilyesméről beszélgettem romániai körutamon.

Az aradi kórház előtt posztoló éjszakai portást találkozásunk pillanatában és úgy általában nyilván nem ilyen gondok foglalkoztatták. Állt tétlenül a bejárat előtt, nézte tanácsalanságomat. Ő látszott legalkalmasabbnak arra, hogy megkérdézzem, hol van a városban az RMDSZ székháza. Megszólítom magyarul, s ha megérti a kérdést, akkor meg is fogja mondani, ha nem, akkor kérdezni fogom szerbül, ha így sem érti, akkor mást kell keresnem. Mint első próbálkozásomra kiderül, magyarul ugyan legfeljebb néhány szót tud, de azért ennyit igen, s készségesen föl is tárcsázza a megadott számot. Mint általában minden ember, ő is csupán egy segítségre szoruló idegent lát maga előtt. Sem az az első világháború előtti, háborút éltető budapesti vagy akár temerini tömeg, amely a Megállj, megállj, kutya Szerbia... kezdetű uszító dalt énekelte, sem Hitler zsidóbotozó terroristái, sem a volt Jugoszlávián végigszáguldó hatalomdöntő tömeg nem született eleve fajgyűlölőnek. Ez utóbbinak a nótái közül az enyhébbek közé tartozott az, amelyben Nagy-Szerbiát hirdették. Hogy nekünk, vajdasági kisebbségieknek nem nagy hazánk, hanem még kicsi tartományunk sem marad, s hogy mi ezt fájjaljuk, az eszükbe sem jutott, s győzelmi kábulatukban nem is érdekelte őket. Az átlagember a betevő falatjával törődik, s ha ez nincs neki, akkor manipulálják gonosz vezetői, a fajgyűlölet felé vezetve. Az én román portásom még csak ellenszolgáltatást sem kér a buzgó szívességért, melyet nyújt.

A határtól hazafelé jövet, valahol félúton felvettem a kocsiba egy velem egyidős férfit. Állt az út mellett, s emelgette a hüvelykujját. Számításból vettem be: ha Aradra utazik, majd ő eligazít. Érdekes módon szerbül kezd velem beszélgetni, persze, látta az NS rendszám táblát, de az első szavaiból érzem, hogy nem ez az anyanyelve. Magyarul válaszolok. S most már így folytatjuk, mert ő is magyar. Ő három itteni nép nyelvét beszéli: tud románul, magyarul és szerbül, meg mint mondja, valamennyit még németül is. Ez utóbbi tudásának köszönheti, hogy néhány hónapot dolgozhatott Németországban. Engedély nélkül, de akkor is megérte, mert több évi itteni jövedelmével, ötezer márkával tért haza. Pécskára igyekszik. Szegeden járt bevásárolni, azért stoppol, mert sokallja a viteldíjat.

Aki nem járogat mondjuk Temesvár és München között, az nem tudja felmérni a mai Európa népeinek nyomorúsága között a különbséget. Magyarország hozzánk vagy Romániához képest gazdag ország. Kéthárom év alatt lett azzá, oda járunk Nyugatot látni. Már itt az út elején

feltűnt, hogy milyen sokan élnek a közlekedésnek ezzel a fajtájával. S nem diákok, csavargók, hanem komoly meglett emberek. Szinte biztosak benne, hogy ha kiállnak az út szélére, akad autós, aki elviszi őket. Egy hét leforgása alatt vagy nyolcszáz kilométer megtétele során száz kilométerenként vettem mellém egy-egy potyautast, valamennyien kínáltak bizonyos összeget ellenszolgáltatásul, amiből arra következtettem, hogy ez a rend. Ez a pécskai volt az egyetlen, akitől elfogadtam hét darab háromlejest, közölvén vele, hogy telefonra kell majd, de a kórház portása végül nem fogadott el tőlem semmit.

A potyautasaimmal váltottam legalább néhány szót, s ha történetesen nem tudott is valamelyik magyarul, a viteldíj visszautasítása után egy sem ment el anélkül, hogy legalább egy köszönömöt ne mondott vagy legalább ne rebegett volna. Arra következtettem, nagy, lám, itt a szegénység, még a potyautasok magatartásán is látszik, nem csupán az utak állapotán, vagy nem csupán abban, hogy benzin náluk is csak kevés van, s meghívóimnak nem kis gondjába került, hogy nekem beszerezzék az útra nélkülözhetetlen mennyiséget. (Hat liter megmaradt három képliteres Coca-Colás palackban, az a csomagtartómban volt visszafelé jövet, s a román vámos akár el is kobozhatta volna. Csakugyan haza akartam hozni, hiszen nálunk akkorra már kiosztották az első ideai benzinbonokat. A vámos azonban megértően azt tanácsolta, forduljak vissza, s töltssem a maradékot a tartályba, mert ott a határon, az ő szemük láttára nem szabad.)

Aradról nekünk, magyaroknak, bárhol élünk is, mindenekelőtt a tizenhárom vértanú jut eszünkbe. Aki magyar Aradon jár, annak szent kötelessége elzarándokolni a vár egykori és mai külterületén álló emlékműhöz. Aradi vendéglátóm, Matekovics Mihály tanár szinte nem is kérdezi, a másnapi, pünkösdnapi reggeli programba beiktatja az emlékmű előtti tisztelgést. Közben arra panaszkodik, hogy a városi hatóság nincsen tekintettel a pünkösdot ünneplő hívókra, a belvárosban, a templom mellett motorversenyt szerveztek.

Járnak már az emlékműhöz mostanában magyarok, nem úgy, mint a kivégzett diktátor idején, amikor provokációnak számított az ilyesmi. Talán még az ő idejében telepítettek a közelébe egy menekülttábor, ahol informátorom szerint ázsiai, közel- és távol-keleti hontalanoknak nyújtana ideiglenes menedéket - ők a szegényeknek egy újabb, még alacsonyabb kategóriájába tartoznak, akik még az igen szegény Romániában is jobban élnek, mint éltek odahaza -, akik nem ismerik az európai viselkedési szabályokat, szabad területnek érzévnék az emlékmű környékét, ott szórják el körülötte minden piszkukat, amit a magyar szem semmi másnak nem érezhet, mint megbecstelenítésnek. Pedig csak gondatlan-

ság. Mert honnan tudhatja azt egy azeri vagy egy afganisztáni, vagy egy kurd, hogy nekünk az a hely a legyőzöttek felmagasztosulását jelképezi? Három ilyen van nemzeti történetünkben: Muhi, Mohács és Arad. „Hős vértől pirosult gyásztér” - köszöntjük sóhajtva.

- Amikor az első szabad megemlékezést tartottuk, odaállítottuk minden kerítésoszlop mellé egy-egy emberünket, kalapáccsal a zsebében. - Útvezetőm és új barátom, Matekovics tanár úr szavait hallgatva megbor-zongok. Minek kellett az emberek kezébe kalapács? Marosvásárhely jut eszembe, a botozó tömeggel. Hát már mi is ehhez a módszerhez folyamodunk?

Az emlékmű körül magas drótkerítés áll, ha jól emlékszem, a mellette levő sportpályát védi. A szervezők attól tartottak, hogy ha a tömegben provokátorok lesznek, s ha pánikot provokálnak ki, az emberek egymást taposva igyekeznek majd a szabadnak látszó tér felé, ott azonban a drótkerítés áll, s mielőtt ezt ledöntenék, sokakat agyon fognak nyomni vagy taposni. Az odaállított emberekkel begyakoroltatták, hogy a kalapáccsal mindössze néhány másodperc alatt leüssék a kerítést a beton-ozlopról. Mentőeszköz is lehet egy kalapács.

Van még egy kalapácsos történetem Aradról. Matekovicsné az ottani általános iskola igazgatóhelyettese. Tőle hallom, hogy a kétnyelvű iskola - valamivel több, mint ezer tanuló közül majdnem a fele magyar - felirata is kétnyelvű. Illetve két táblája van. A bejárati kapu egyik oldalán a magyar, másikon a román felirat. Nem túl régen a magyar nyelvű táblát valaki leverte. Helybeli magyar iparosok sebtében két másikat készítettek: egyiket erős csavarokkal fölerősítették a levert helyére, a másikat tartalékba helyezték. Ki tudhatja?

Aradtól nem esik túl messze Nagyszalonta. Talán hetvenöt kilométer ha van közöttük. Pünkösöd vasárnapját jegyezzük, ezen a vidéken elég sokan ünneplik, valahogyan megérezni a falvak hangulatán, még így kocsival áthaladván is. A bekéredzkedő utas is ünneplősen van öltözve, noha útja nem ünnepi jellegű: az egyik közeli faluba utazik, ahol egy magánvállalkozó-nak nyugati kocsitelepe van - persze használt kocsik -, s utasom oda iparkodik, hogy a maga kivénhedt járművére alkatrészt találjon. Viszi magával a szerszámot is egy táskában, amivel majd a kívánt részt leszerelheti. A kocsiját ő is Németországban szerezte, amikor egy másfél éves időszakban ott feketézett. Szakmájára nézve szobafestő, Németor-szágban is ezzel foglalkozott, azután hazatért - amikor már megvolt a kocsí -, s otthon kiváltotta az iparengdélyt, de egy év elmúltával vissza-adta, úgy találván, hogy nem érdemes dolgozni. Azóta teng-leng. Nem tudja megmondani, miből él. Néha zugfuvaros, néha zugkereskedő.

Ez is átmenet Európa és Ázsia között.

A határtábla teszi a határt?

Anyai nagybátyám, néhai Kovács Ferenc temerini asztalos, attól kezdve, hogy hazatért első világháborús orosz hadifogságából, egyebet sem csinált, mint kinn állt a Kastély utcai sarkon, a Celler kovács műhelye előtt, és mesélte oroszországi élményeit.

- Az Uralon vitt átt bennünket a vonat, oszt egyszer csak mutattak egy nagy táblát a pálya mellett. Az egyik felin az vót írva, Európa, a másikon meg Aszia. - Ő mondta így, nem tudom, miért. Ő tehát látta a határvoalat a két földrész között. Mi nem mindig látjuk. Szoktuk mondani, hogy a tatárok a 13. században, a törökök a 16-tól több ízben Bécsig nyújtották meg Ázsia határát, de azt is mondják, éppen rólunk, magyarokról, hogy a kilencedik-tizedik századi kalandozásaink során éppen csak a mai Portugáliába nem jutottunk el, s vittük magunkkal mindenüvé Ázsiánkat. Mert hogy akkor az volt még a miénk.

Hol van most Ázsia határa, amikor a velünk, bácskaiakkal, bánátiakkal és szerémségiekkal szomszédos Balkán Ázsiább lett Ázsiánál?

Határtalan határok

Annyi lapot, folyóiratot, publikációt nyomtak a kezembe romániai magyar vendéglátóim, hogy azóta sem tudtam tisztességesen átnézni őket. Köztük van a Művelődés című kolozsvári folyóirat idei negyedik száma is. Ebben akadok erre a rövid közleményre:

„HÁRMASHATÁR NYILATKOZAT

Mi, a Beregszász, Fehérgyarmat, Szatmárnémeti városokban (és környékükön) élő írók, költők, irodalmárok önkéntes elhatározással létrehozuk a független Hármashatár Irodalmi Társaságot (a továbbiakban Társaság).

Kinyilvánítjuk, hogy kölcsönösen támogatjuk egymást e területek irodalmi hagyományainak megismerésében és ápolásában; a meglévő publikációs lehetőségek felhasználásával, újak teremtésével segítjük a Társaságot alkotó szerzők műveinek megjelentetését és terjesztését.

A Társaság alapszabályzatát később dolgozzuk ki. Terveink szerint üléseinket évente négy alkalommal tartjuk.

A Társaság nyitott, új tagok felvételéről a tagság dönt.
Fehérgyarmat, 1992. január 22.

Kószeghy Elemér, Vári Fábián László, Farkas Elek, Gúzs Imre, Udud István, Gál Éva Ernese, Hudák Erzsébet, Keresztyén Balázs, Király Benedek Lőrinc, Debreceni Mihály, Gál Elemér.”

Szégyen vagy nem szégyen, elő kell venni a térképet, és megnézni, hogy a megnevezett három helység közül melyik milyen államba tartozik. Már csak azért is, mert ez az a vidék, amelyiknek a szülőttével az elterjedt anekdota szerint megtörtént az az eset, hogy a szovjet rendőrök eleve gyanúsnak találták azon adatai alapján, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia területén született, a Csehszlovák Köztársaságban járt iskolába, Horthy Magyarországon diplomázott, s a Szovjetunió területén él, holott soha ki sem mozdult szülőföldjéről. A maga idejében minden határváltoztatást igazságosnak mondtak. Talán mégis inkább a költőknek lehet igazuk, akik határokra való tekintet nélkül alakították meg a Társaságot.

Szülőföldem

Az úton, amikor nem volt mellettem potyautas, állandóan Szalonta járt az eszemben. S ha már Szalonta, akkor Arany János.

„Szülőföldem, Szalonta, Nem születtem szalonba” - hajtogatom magamban a tömör önéletrajzi verset.

Érdekesek ezek a kötődések: Nagyvárad egyenlő Szent László, Csucs egyenlő Ady, Farkaslaka egyenlő Tamási Áron, és sorolhatnánk a nagy neveket, amelyek egyértelműen egy-egy történelmi helyhez kötődnek. Nekünk is van ilyen: Kosztolányi egyenlő Szabadka, Szenteleky egyenlő Szivác, s bármily furcsán hangzik is, nekem Verbicáról Bogdán József papköltőnk jut eszembe.

Megérkezvén Szalontára, az a szerencse ér, hogy Dánielisz Endre nyugalmazott tanár és Arany-kutató lett az idegenvezetőm. Első dolga volt megtisztelni a költő születésének 175. évfordulójára megjelent könyvével, majd a kezembe nyomta az idelátogató Arany-tisztelőknak szánt brosúráját is. Ennek a címlapján az általam hajtogatott idézet, itt veszem észre, hogy rosszul emlékeztem rá, a költő nem szülőföldet, hanem szülőhelyet írt, s nem azt írta, hogy „nem születtem”, hanem azt, hogy „nem szült engem”.

Arany szülővárosában erős a magyarság. Ilyen erős központot nálunk keveset látni. A pütkösi református istentiszteleten zsúfolásig megtelik a templom, a tervezett előadást az istentisztelet végéhez idomítják. Szép látvány már az is, hogy az istentisztelet kezdetének közeledtével hogyan áramlik a város minden irányából a templom felé a nép, s még föleme-

lőbb, amikor a hívek begyakorolt dalkörként zengő zoltározásba kezdenek. Magam, katolikus létemre, mégis szívesen veszek részt az istentiszteleten. Mellettem Dánielisz Endre segít eligazodni a szertartáshoz tartozó viselkedésben. S egyszer csak előremutat: Azt az embert nézd meg! Az Szilágyi Sándor, aki megírta rabsága történetét Boldog rabság címen. Nyolcvanéves. Sajnos, nincs alkalmam beszélgetni vele, pedig nyilván sok érdekes dolgot lehetne tőle hallani, mi mindenben ment át attól kezdve, hogy Pankotáról elvitték a szekusok, s több évig sínylődött a rezsimmal dacoló szellemi vezetőknek kijáró romániai poklokban. Azt hiszem, a Duna-deltában.

Amíg az úrvacsorát osztják, addig az RMDSZ székházában kísérőmmel, az RMDSZ tagjai sorából a polgármesteri posztra emelt Tódor Alberttal és még néhány új ismerőssel beszélgetünk. A mindannyiunk által érdekesnek tartott témát nem nehéz megtalálni: romániai és vajdasági magyar kisebbségi sors. Mutatnak egy újságot, amely a rezsimváltás utáni hónapokban jelent meg Szalontán Szalontai Lapok címen, amíg gazdasági csőd miatt meg nem szűnt. Adnak belőle néhány mutatószámot. Az 1990. május 31-i számában első oldalon közlik Reményik Sándor talán legismertebb versét: Eredj, ha tudsz. Csak Kolozsváron van időm végigolvasni, s majdnem elsírom magam. Mellette Dánielisz Endre vezércikke, amelyben Tompa Mihály versét idézi: „Lelked mit érzett, hogy elhagyád e hont, / Midőn úgy hagyta el, hogy sose lásd viszont? / Nem állított meg a határnál valami...? / Honszeretet, ha azt ki tudnók mondani!”

Jaj de sokat s jaj de sokunkat foglalkoztat mostanában az Eredj, ha tudsz kérdése!

„Eredj, ha tudsz ... / Eredj, ha gondolod, / Hogy valahol, bárhol a nagyvilágon / Könnyebb lesz majd a sorsot hordanod. / (...) / Eredj, ha hittelen / Hiszed: a hontalanság odakünn / Nem keserűbb, mint idebenn. / Eredj, ha azt hiszed, / Hogy odakünn a világban nem ácsol / A lelkedből, ez érző fából / Az emlékezés új kereszteteket ...”

Marasztalnának a romániai magyarok is, marasztalnák minden induló honfitársukat, s mi, volt jugoszláviai magyarok már marasztalni sem merünk, csak bártortalanul, mert riogatnak bennünket erősen, s nehéz úgy tenni, mintha nem hallanánk. De azért ha sokan elmennek is, mondom nagyszalontai hallgatóimnak, én úgy hiszem, mások is velem együtt gondolják: az elmenők távozása ideiglenes. E hitemben erősítenek itteni új barátaim és sorstársaink is.

A kincses városban

Nagyszalontáról Kolozsvárra utaztunkban Nagyváradon kell áthaladni. Várad az idén májusban ünnepelte, pompás megemlékezésekkel, fennállásának nyolcszázadik évfordulóját. Jó lenne megállni, hiszen nekünk, délvidékieknek is elég sok kapcsolatunk van vele. Már az a monda is milyen szép, amely azt magyarázza, hogy második szent királyunkat, Lászlót miért itt temették el, és nem Zágrábban. Történelmi tény, hogy ő alapította mind a zágrábi, mind pedig a váradi püspökséget, s mindkettő igényt tartott arra, hogy a király tetemét az ő templomukban helyezték örök nyugalomra. A kérdést istenítélet döntötte el. A monda szerint ugyanis a koporsót szállító ökrök maguktól Várad felé vették az irányt. De itt tevékenykedett a mi tájunk más nemzetiségű népei előtt is tisztelt történelmi személyiségnek, Hunyadi Jánosnak a jobb keze, majd Mátyás király legodaadóbb híve és diplomatája, a horvátországi születésű Vitéz János, későbbi esztergomi bíboros hercegprímás. Csupán néhány ilyen személyiség felidézésével is átérzi az ember, nem is esünk mi olyan messze egymástól, mint amilyen keveset tudunk egymásról.

Jó lenne körülnézni Váradon, már csak Ady emlékét felidézni is, sajnos, annyira időszűkében vagyok, hogy még a városon sincs érkezésem keresztülhajtani, hogy legalább menet közben láthatnám némely nevezetes épületét vagy szobrát. Csucsán, Ady szerelmének lakhelyén is csak átrobogok, már túl vagyok rajta, amikor román nevet - Ciucea - azonosítom a magyarral. De így van az erre haladó magyar ember minden itteni helységnévvel. Hozom magammal a segédeszközt, a Sebők László által összeállított könyvet, amelynek találó a címe: Magyar neve?, s az alcíme: Határokon túli magyar helységnévszótár. Szinte pótolhatatlan, bár most, használat közben tapasztalom, nem is mindig pontos kézikönyv. Enélkül nem tudnám, hogy áthaladtam Kissebesen, Bánffyhunyadon, Kőrösfőn, Feleken, mert itt is, akárcsak mifelénk mostanában, egynyelvűsítették a helyenként csakugyan egynyelvű települések nevét, habár némelyikük - ellentétben a település szélén található román nyelvű helységnévtáblával - a lakosság nemzetiségét tekintve magyar kellene hogy legyen, így azt is csak utólag következtetem ki, hogy áthaladtam a nevezetes Királyhágón.

Valamelyik faluban, már egészen közel Kolozsvárhoz, azt látom, hogy az út mellett népi szötteseket, csipkés ágy- és asztalterítőket árulnak. Végig a főutcán. Látszik, hogy foglalkozásszerűen űzik az áru készítését is és árusítását is, valóságos állványrendszer van felszerelve végig az egész település nem is rövid utcáján. Érdekel a dolog, leállok, és érdeklődöm

az egyik ház előtt üldögélő, főleg asszonyokból álló csoportnál. Magyarul. Megvallom, kissé tartottam attól, hogy majd emiatt lekezelnek, de semmi ilyesmit nem éreztek velem. Az egyik asszony néhány szónyi magyar tudását vetette latba, hogy megértsük egymást, mire föl én a magam húsz- harminc szavas románját töröm buzgón. A kölcsönös jószándék ellenére megrekedünk, de nemsokára kiválik a csoportból egy önkéntes férfi, és az ő segítségével már zökkenőmentesen folyik az alku, s kötődik meg az üzlet a román ágyterítőre. Magam döntöm el, hogy lejben, forintban, márkában vagy más pénznemben fizetek-e. Amim van, nekik mindegy. E tekintetben ugyanazt tapasztalom, mint nem sokkal korábban az oly ideálisnak tűnő Nyugaton. A Dánia és Svédország, a Dánia és Németország, a Svédország és Németország között közlekedő komphajón tapasztalható hasonló kereskedői türelem a fizetőeszközök sokfélesége tekintetében. És gazdaságilag nagyon kifizetődik, de semmilyen tekintetben nem hátrányos senkire nézve, legfeljebb azokra, akik nem tudnak eligazodni a nemzeti különbségek pénznemben megnyilvánuló tarkaságában. Csakhogy az ott hivatalos magatartás, itt pedig ezt a fajta kereskedelmet tiltottnak minősítik, és üldözendőnek. Igaz, mostanában elnéző az állam az ilyesfajta szabálytalansággal szemben.

- Mulcumeszku - köszönök el, tiszta temerines román nyelvenem.

- Nagyon jó, nagyon jó - válaszol az asszony. Leszögezem magamban, hogy így fest az egyetértés a szabad kereskedelemben és a kölcsönös érdek felismerésekor.

Kincses Kolozsvár. Szép város Kolozsvár ... Kolozsvár az olyan város... Ezek állandó jelzők a város neve mellett és közismert dalok a csakugyan szép városról. Háromnapos itt-tartózkodásom alatt rengeteg egyházzival - római katolikussal és reformátussal - van alkalmam találkozni. A katolikus plébániahivatalon kétnyelvű tábláról olvasható, hogy milyen intézmény székel az épületben.

- A városelnök kijelentette, hogy le fogja veretni - közli velem nem kis megrökönyödésemre barátom és vendéglátom, dr. Horák József. (Nem tudjuk kideríteni, hogyan lehetséges, hogy temerini keresztapám is éppen ezt a nem túl gyakori nevet viseli. Azonos még a keresztnevük is. De ennél még furcsábbnak találtam, hogy Nagyszalontán, könyvem dedikálásakor egy asszony azt kérte, hogy a Matuska családnak írjam az ajánlást. Neki és a családjának.) El sem hinném talán, hogy a városelnöknek nemcsak hogy bántja a szemét a kétnyelvű tábla, hanem még nyíltan hangoztatja is, hogy a városban kizárólag a román nyelvű nyilvános feliratokat tűri meg, ha e néhány Kolozsváron töltött nap alatt nem győződhetnék meg leplezetlen nemzeti türelmetlenségéről. Ha rajta áll,

akkor hamarosan le fogja szedetni a Mátyás királyunk szülőházán álló magyar nyelvű emléktáblát is.

Nem sokkal érkezésem előtt járt a városban Iliescu román államfő. Gheorghe Funar polgármester üdvözlő beszédének hírére éppen érkezésem napján közölte a helyi magyar napilap, a Szabadság. Ebben az olvasható, hogy a polgármester beszédét - éppen türelmetlen hangvétele miatt - egy későbbi számban fogják közölni. Olvasható benne az államfő fogadásán megjelent egyetlen magyar nemzetiségű személynek, Buchwald Péternek, az RMDSZ megyei elnökének felszólalása. Mintha csak otthoni kisebbségi személy beszélne a mi dolgainkról. Sajnos, nem áll rendelkezésemre a polgármesternek az a kijelentése, amelyre Buchwald hivatkozik, s amely szerint Funar polgármester kijelentette, hogy a magyar olyan nép, amely az elmúlt ezer év folyamán képtelen volt civilizálódni, amiről nekem az a mi akadémikusunk jut eszembe, aki szerint a magyarokat nemzetközi összefogással kellene kiirtani. Ilyen vélemények után azután csodálkoznak, hogy a világ mint vélekedik. Funar polgármesternek majd egy későbbi felszólalásából fogunk idézni, amelyben hasonló véleményének adott kifejezést, és amely oly ismerősnek tűnik sok nálunk élő, a többségi nemzet nevében szóló divatos hangadónak a véleményével összehasonlítva. Buchwald kijelentette:

„Az a lehetetlen helyzet állt elő, hogy az Állami Magyar Színház csak román nyelven hirdetheti műsorrendjét, illetve a Református Egyházközségre még kétnyelvű feliratot sem lehet kitenni. Ilyenre még a legsötétebb ceausisza korban sem volt példa.”

Hamis kép, igaz kép

A „hazánkról alkotott hamis kép, amelyet ellenségeink terjesztenek rólunk” fogalom nem ismeretlen számunkra.

Gheorghe Funar polgármester is ezt mondta Románia államfőjének második felszólalásában.

„Az RMDSZ tevékenységének célja Erdély. Semmi más. És ezen cél eléréseért 74 éve nagyon változatos politikát folytat, amelyekkel sikerült részben megtévesztenie egyes románokat és főleg a világ közvéleményét.(...) Ki nyújtott hamis képet a román valóságról, például az utóbbi két és fél évben? Gyanítom, hogy az a 85 folyóirat és újság, amelyeket a Soros Alapítvány pénzel. Miért támogatja ezeket ez az alapítvány? Hogy hamis képét nyújtsák a román valóságnak.”

És így tovább a polgármester. Azután az iskolákról szólva kijelenti:

„Nincs! Tudatom önnel, hogy Kolozsvár municípiumban nincs magyar iskola! A municípium és Románia területén létező minden iskola román. Amelyekben magyar nyelvű osztály is létezik, ott továbbra is létezni fog, és biztosítjuk a feltételeket a magyar nyelv tanulásához azon tanulók számára, akik ezt óhajtják.”

Úgye milyen ismerős érvelés! Van magyar osztály, amelyben a magyar nyelv magyarul tanítható. De a magyar színház műsorfüzete és plakátja már nem lehet magyar. S az a fránya világ még nem hiszi el, hogy a világnak ezen a táján a kisebbségek olyan jogokat élveznek, mint sehol másutt. S képesek rosszat gondolni a többségi nemzetről. Vagy legalábbis egy-egy ilyen polgármesterről. Mert ott, abban a faluban, ahol az asztalterítőt vásároltam, senkit sem zavart a másiknak a nyelve. Sőt olyannyira tetszett a román népi hímezésű terítő, hogy vettem magamnak emlékül.

Hiába láttam Mátyás gyönyörű szobrát, a kolozsvári testvérek híres sárkányölő szobrát, hiába éreztem magamat otthonosan a református templomban, ahol beszélgettünk a vallás nemzettartó szerepéről, elég vegyes emlékekkel távoztam a kincses városból. S a lehangolásra okot adó élmények között az volt a legkisebb, hogy ott is ki kellett lesni, mikor van üzemanyag a töltőállomáson, azután sorba kellett érte állni. A nemzetiségi türelemhez nélkülözhetetlen s mégis nélkülözött üzemanyag-nak szenvedtük hiányát. Néhol jegyre sem adják. Másoknak meg ingyen sem kellene. Pedig ezt a vidéket évszázadok óta Európa részeként tartja számon a világ.

Még egyszer a kincses városról

Állok Kolozsvár főterén, előttem Mátyás király szimbólumként is tisztelt szobra, mögötte a Szent György-templom, és én annyira otthon érzem itt magamat, mintha Temerinben, szülőházamnak a gangján ülnék, a lugas árnyékában.

Szerencsénk avagy szerencsétlenségünk-e nekünk, magyaroknak, hogy otthon tudjuk érezni magunkat Burgenlandban, a Felvidéken, Erdélyben, a Bánság romániai és emezen a másik részén, s úgy általában a Délvidéken? Aradi mártírjaink emlékhelyeit koszorúzni nem kell nekünk éppen Aradra menni, Eleméren, az egyre romosodó templom kriptájánál is helyezhetünk el emlékkoszorút az egyik legbátrabb tábornoknak, Kiss Ernőnek a nyughelyén, de a zombori születésű Schweidel Józsefnek is tiszteleghetünk anélkül, hogy átlépnénk a most nem is egészen meghatározható helyen álló országhatárt. Mert a baranyai tisztelgő mint véleked-

jen erről? Egy további a hős mártír tábornokok közül, Lázár Vilmos, Nagybecskerekben született. Van-e ott ennek valami látható jele? Alig néhány kilométerre szülőhelyétől helységet neveztek el arról a Kničanin vajdáról, aki esküdt ellensége volt a fentebb említetteknek, és aki Szerbiából jött át a Dunán, segíteni fölkelte szerb nemzetársainak.

Mint ahogyan voltak és vannak vidékeinknek nagy művész szülőttei, akikről úgy-ahogy még tudomást szerezhettünk az Újvidéki Magyar Tan-széknek vagy korábban a B. Szabó György által vezetett főiskolának s az abban az időben még létező sok magyar tannyelvű főgimnáziumnak, az egykori szabadkai magyar tanítóképzőnek köszönhetően, de vannak helyi születésű nemzeti hőseink is, akikről azonban már akkoriban is keveset tanulhattunk, a mostani diákok pedig nyilván semmit, hacsak valamelyik tanárunk, és kissé eltérve a tantervtől, meg nem említi őket. Például a szerb nemzetiségű Damjanich tábornokot. Sajnos, neki még a szülőhe-lyét sem tudtuk megállapítani. Szülőfalumban utcát neveztek el róla. És ugyan kisebb-e a történelmi jelentősége Hunyadi Jánosnak azért, mert havaseltvi román bojár volt az apja, és mert sajátjának érzi mind a románság, mind a szerbség?

Mátyásról, a nagy királyról tudom, hogy ő erősítette meg azt a Jajca várát, amely bekerült a most kimúlt Jugoszlávia sok-sok szimbóluma közé, hogy ő építette utolsó végvárként azt a Počitelj néven ismert várat a Neretva bal partján, amelyben nemrégén még az ott élő muzulmánok medresze-múzeumot és működő medreszét, vagyis műezzinképző főisko-lát tartottak. (Ugyan mi lehet ott most?)

Elmegy a vajdasági utas jó félezer kilométerre otthonról Kolozsvárra, és szíve nem tud betelni a gyönyörűséggel, annyira otthon érzi magát. S ha valami bántja, ugyanaz bántja, mint ami otthon. Nemzeti türelmetlen-séget tapasztal, s általában azt is, hogy a türelmetlenség szításával a többségi nemzet minket, magyar kisebbségeket vádol Erdélyben és Délvidéken egyaránt. Már azt is provokációnak minősítik, ha történelmi tájainkat saját, nemzeti nevével nevezük: a Délvidéket Délvidéknek, a Felvidéket Felvidéknek, Kolozsvárt Kolozsvárnak és így tovább.

Lenyűgöző látvány a Mátyás király szoborcsoport Kolozsváron, mint ahogyan a sok templom is az: a katolikus, a református, az újabb keletű ortodox. Sajnos, nem emlékszem, hogy a zsinagógát láttam volna, pedig nyilván volt vagy lehetett, hiszen az 1910-es népszámlálási adatok szerint a városban majdnem pontosan ugyanannyi zsidó élt, mint román, mint egy 7000.

A Házsongárdi temetőben a médiaháborúról

Horák barátom és vendéglátóm kívánságomra kivezet a Házsongárdi temetőbe. Kezembem a Nagyszalontán szerzett virágcsokorral azon tanakodom, kinek a sírjára helyezzem az itt nyugvó sok-sok nagy közül. Végül Brassai Sámuel mellett döntök.

Sétálunk lassan a nemrég elállt esőtől vizes és sáros temetőutakon, s nézegetjük a síremlékeket. Pusztulóban a legtöbb. Nemzeti öntudatunkkal arányosan. Azon vitatkozunk, miért nincsen a Magyar Televízióknak olyan műsorszóró hálózata, amely elérne legalább a nagy tömbökben együtt élő magyarsághoz, amilyen van még nálunk is és Romániában is. Házigazdám közli velem, hogy nemrégén alkalma volt erről beszélni a magyar állammal, illetve hát nem erről, hanem a magyarországi médiaháborúról. Elmond néhány fontos dolgot, amit legszívesebben itt mindjárt nyilvánosságra hoznék, de Horák barátom megkér, hogy ne tegyem, mert az államfő az mégis államfő, s beszélgetése akkor is államügy, ha mi ketten magunk között erről beszélgetünk. Egy dolgot azonban nagyon megjegyeztem magamnak. Kettőjük beszélgetése során elhangzott egy olyan megjegyzés, hogy azt a médiaháborút végig kell küzdeni. Ez engem teljesen megdöbbent, s ki is fejtem Horák barátomnak röviden, pedig alig merem megfogalmazni határozott véleményemet:

- Jugoszláviában végigküzdötték a médiaháborút.

Annak bizony nem lehet más a kimenetele, s még nincs is vége.

Egy tévéműsorról a Farkas utcai templom előtt

A sok nevezetes kolozsvári templomok egyike, a Farkas utcai református templom előtt ámuldozom. Néhányszor körüljárom a Szent György-szobrot, az egyik leghíresebb magyar szobrot vagy a leghíresebbek egyikét, a Kolozsvári testvérek alkotását. (A fentebb, a gimnáziumokról mondottak alátámasztására hadd említsem meg, hogy a szobrok világhírű alkotóiról magyaróráin hallottunk először mi, akkori újvidéki hetedikese gimnazisták a sok hasonló hasznos tudást nyújtó osztályfőnökünktől, néhai Sárosi Károlytól. Nyilván nem volt az anyanyelvi tantervben. Felütöm az Életrajzi Lexikont, s azt olvasom benne, hogy ennek a két művésznek, akik megtanították Európát a bronzszobrok öntésére, az első megrendelője Futaki György nagyváradi püspök volt, aki a mi Futak helységünk szülötte lehetett.)

A szobor eredetije ugyan nem itt van, hanem Prága városában, de mivel Kolozsvár szülőttei voltak azok a művészek, akik megformázták, a hálás szülőváros készíttetett magának róla egy másolatot, s az itt, e templom faárnyas terét díszíti. Amint ott nézelődünk, egyszer csak megáll a téren egy magyar rendszámú személykocsi. Útasa Horák barátomat ismerősként üdvözi, s ő bemutat bennünket egymásnak. Vári Attila, a Magyar Televízió szerkesztője. Ismét szóba kerül az előbb elhagyott téma, a médiaháború. Új ismerősömmel közlöm, hogy a negyvenégy- negyvenötben, a Délvidéken elkövetett népirtásról tartok öt romániai magyarlakta városban előadást, és hogy erről a témáról ez idáig öt könyv jelent meg négy szerzőtől. E könyvek mintegy százezer példányban keltek el, s készült az esetről vagy harminc óra videofelvétel, meg készített a Magyar Televízió is egy körülbelül egyórás dokumentumműsort, ezt azonban körülbelül egy év óta nem közölték.

Vári kartárs erről mit sem tud. Tanakodunk, s nem tudunk dűlőre jutni a talánnyal. Nekem az a gyanúm, hogy számomra érthetetlen módon ez a dokumentumműsor belekeveredett a tévén belül is dűlő médiaháborúba, s valakik érvként használják. Mit számít abban az esetben kisebbség és történelmi tény! Ha a szerbség oda tudta vetni áldozatul médiaháborújában a mai Szerbia határain kívül élő szerb kisebbséget, abból csak arra következtethetek, hogy ilyen háborúban mennyit jelenthetnek fennkölt vagy szent dolgok, mint amilyen a nemzeti érdek, az ország érdeke s hasonlók. Az egyetlen, ami számít, az a hatalom. Valahol már leírtam, itt megismétlem: ha a magyar médiaháború nem dűlna, nagy valószínűség szerint lett volna már erő arra, hogy általunk is nézhető magyar tévéműsora legyen az MTV-nek.

Kolozsváron az egyik kisebb református templomban szervezik meg a vendéglátók az előadást, s a megjelentek között ott van egy kissé dundi fiatalember is, akit bemutatnak. Könyvet vesz, dedikáltatja. Az, hogy neve Balogh, nem tűnik föl, mert ebben nincsen semmi különös, hanem később hallom, hogy Balogh Edgárnak a fia.

Hogy kicsoda Balogh Edgár, a ma már nyolcvanhat éves temesvári születésű író, akit baloldalisága miatt sokat szerepeltettek a kommunista Magyarországon és Romániában, akinek helyel-közzel domináns befolyása volt a két világháború közötti romániai, csehszlovákiai és jugoszláviai magyarság szellemi életére, az a történészek dolga lesz tisztázni. Én elsősorban amiatt szerettem volna meglátogatni, mert hallottam, hogy nem kis szerepe volt abban, hogy Romániában a világháború végén az ottani magyarsággal nem történt olyan méretű atrocitás, mint velünk. Fia kérésére fogadott bennünket este tíz óra után a nagyon jó beszélgetőpartnernek bizonyult aggastyán. Tudok róla, hogy művelődési életünk is

foglalkoztatja, ennek nyomban jelét is adja, érdeklődvén egykori szellemi harcostársa, Herceg János felől, Bori Imre és Gion Nándor helyzete is érdekli. Szinte azt mondhatnám, hogy mindent tud róluk, vagy úgy általában rólunk, kivéve persze azt, ami most folyik az országban.

Megkérdeztem, tud-e valamit arról, ami nálunk lejátszódott negyvenégyben.

Határozott nemmel válaszol. Titóról ő akkoriban is és még később is csak a legjobbakat tudta, eltekintve attól az időszaktól, amikor a Sztálinnal történt összecsapás következményeként Romániában is a fekete ördöggel azonosította a hivatalos politika, de persze ő a hivatalos politikán túl mindig mást is tudott, látott. Mostanában nem népszerű, sőt egyik tájékozott vendéglátóm szerint baloldalisága miatt most sokan mellőzik, tagadják régi kapcsolataikat, sőt iránta tanúsított korábbi tiszteletüket is.

Ha arról nem tudott is, ami nálunk történt, arról első kézből értesült, ami ugyanabban az időben a romániai magyarokkal történt, vagy ami éppen nem történt. Nem akartam a beszélgetés során jegyzetelni, ezért csak emlékezetből idézem,mit mondott.

Balogh Edgár szerint az ottani magyar vezetők a rezsimváltkozás előtt alakítottak egy tíztagú intézőcsoportot, amelyet ő és Teleki Béla irányítottak. Kifejezésre juttatták óhajukat, s érvényesíthették akarataikat az akkori legbefolyásosabb állami, sőt nemzetközi tényezőknél is. Egy memorandumot eljuttattak Horthyhoz. Közbenjárását kérték a Bukarestben székelő szövetséges ellenőrző bizottságnak, s ennek révén szeretnék volna megszerezni Malinovszkij marsallnak, a déli front parancsnokának és Visinszkijnek, Sztálin egyik jobb kezének a támogatását. Balogh Edgár szerint e közbenjárás következtében állt le a romániai magyarok feletti terror, a szovjetek a hatalmat a helyi önkormányzatok kezébe adták, a helyi közigazgatás három hónapon át tisztességesen intézte az ügyeket. Ő személy szerint fogadta egy Krausz bácsi nevű társával a szovjet tiszteket, és szabályosan átadták nekik a várost.

- Hát nálatok mit csináltak a kommunisták?

Eszembe jut, amit Farkas Nándor, Zenta háború utáni életének egyik legmagasabb pozícióba emelkedett polgára mondott erről. Mire ő a munkatáborból visszatért Zentára, akkorra ott a vérengzés már megtörtént. Ő közölte azt is, hogy az ártatlan magyarok között volt néhány kommunista is, aki a felszabadítókat várta a jövevényekben. Elvesztek a többiekkel, mire kommunista társaik kimentették volna őket. Az egyetlen befolyásos politikus, aki viszonylag magasra nyúló kapcsolatokkal rendelkezett abban az időben ezen a vidéken, Sóti Pál volt. De ő erről sosem nyilatkozott, másodkézből pedig meglehetősen kompromittáló adatokat

lehetett felőle hallani. Azt hiszem, Kelemen Mátyás, a másik volt kiemelkedő magyar vezető mondott róla annyit, hogy amikor ezek a dolgok kerültek szóba, csak legyintett keserűen.

Nagyjából elmondom ezeket a dolgokat Balogh Edgárnak. Ő is legyint öregesen. Abban megegyezünk, hogy az áldozatok névsorát náluk is, nálunk is és mindenütt össze kell állítani.

Csak most, írás közben jut eszembe, hogy a hetvenes években interjút készítettem Jovan Veselinov Žarkóval abból az alkalomból, hogy a vajdasági autonómiáról szóló könyve megjelent magyarul. Interjú közben bőségesen iszogatót, s a beszélgetés végén mondott valami olyasmit, hogy lenne még mit mondania a magyarok sorsáról, de majd máskor. Nagyon megjegyeztem ezt magamnak, s később, amikor belgrádi villájában - az lett később Slobodan Miloševićé - felkerestem Szavics György kollégával a szöveg hitelesítése végett, erről nem is igen akart beszélni. De arról sem, amit a magyarokról egyre kérdezgettem volna.

Megkérdeshetnénk ezek után nemcsak azt, hogy mit kapott tőlünk Európa, hanem azt is, hogy mit kaptunk mi Európától. Számon kérni ezt persze nem lehet, de legalább ne felejtjük el. A magunk érdekében emlékezzünk rá.

Nagyenyed és Torockó

Ülünk késő este Nagyenyeden, Csávossy György lakásán, a házigazda néhány barátja meg én, a vendég. Házigazdánk nyugalmazott tanár; természetesen a nagyenyedi kollégium tanára volt, mert az itt olyan természetes, hogy aki Nagyenyeden magyar iskolában tanár, az a kollégium tanára. Épp olyan természetes, mint hogy a mi tájunkon, aki magyar tanítóképzőt végzett, az a szabadkai képző neveltje. A vendégek között van Ercsey Gyula, aki megírta az itteni magyarírtást. Itt van Letanovszky István, a kollégium igazgatója, Bakó Botond tanár, akivel előző nap kirándultunk Torockóra. Végre egészen kötetlenül beszélgettünk, a bor lélekoldó hatása érezhető. Könnyű itt jó bort inni, a házigazdánknak saját bejegyzett borfajtái vannak.

Előző nap Torockón kaptam egy újságot, az a címe, hogy Torockó, egyetlen szám, 1991. Címoldalán Reményik Sándor verse: Templom és iskola. Ha nem tartózkodtam volna is majdnem két napig Nagyenyeden, s éppen a kollégiumban, s ha nem a diákkonyháján kaptam volna vendéglátóimtól az ebédet, akkor is átérezném, s nem csupán megérteném e vers komor hangulatát, súlyos intését. Idézet az egyik versszaká-

ból: „Ti megbecsültök minden rendet, / Melyen a béke alapul. / De ne halljátok soha többé / Isten ígését magyarul? / S gyermekeketek az iskolában / Ne hallja szülője szavát?!” És most következik a refrén: „Ne hagyjátok a templomot, / A templomot s az iskolát!”

itt, ahol annyi régi templomunk van, ebben a városban, amely az egyik legtekintélyesebb magyar nevelőintézet székhelye, ahol ezer magyar diák tanul együtt, itt átérezni, hogy fenntartó erőnk a templomunk s az iskolánk. A hitünk és a nevelésünk. Éppen én ne érezném át, aki otthonról elindulva eleget hallhattam, hol, melyik faluban lőtték rommá templomainkat, hol, melyik faluban, városban fenyegeti bezárás, megszüntetés veszélye az iskolánkat, vagy már nem is fenyegeti, hol, melyik faluban nincsen papunk, tanítóink, iskolánk?

- Keresz nekünk egy testvériskolát nálatok! - javasolja az iskolaigazgató. Szívesen vállalom a közvetítő szerepét. Hát nem lenne szép, ha valamelyik iskolánk testvéri kapcsolatot tarthatna azzal az európai tekintélyű nevelőintézettel, amelyet a Nagyságos Fejedelem alapított, akinek a nevét is viseli? Ha ide látogathatnának a diákok magukba szívni magyar diák-tömeghangulatot? Középkorú végzett gyerekeim mindig arra panaszkodtak, hogy társas összejöveteleken, kirándulásokon nem tudtak magyar diákdalokat énekelni, olyat, amelyet mi még tudtunk. „Az újvidéki gimni tetejébe’, ül a Jani bácsi feketébe’. Látod, babám, látod, az is engem gyászol. El akarnak vágni fizikából.”

Ilyesmiről is szó esik poharazgatás közben. Egész romániai körutamon általában sok szó esett vallásról, iskoláról, irodalomról.

Nagy meglepetésemre a házigazda elővesz egy papírlapot, és elébem teszi. Versírással is foglalkozik. Versének címe: Fekete fohász. Már az első sorából megérteni, miért ez: „Feketedünk, feketedünk.” Sorsunkba belefeketedünk, értem ki a vers szavából. A tanár-szólész-borász szakértő ezt írja benne: „Úram, roncs már mindkét arcunk, / nincs más, amit odatartsunk.”

Hiába jó a bor, hiába ámuldoztam naphosszat a nagyenyedi kollégium folyosóin a régi-régi tablók előtt, hiába láttam a kollégium egykori neveltjeinek névsorában magyarságunk leghíresebbjeinek nevét, olyanét is, mint Kőrösi Csoma Sándor, megkeseredik a bor a számban, elmegy a kedvem a beszélgetéstől.

Eszembe jut ebben a hangulatban az is, hogy Torockószentgyörgyön milyen keserűen panaszkodott az unitárius papné, hogy kevés a perselypénz, elöregedtek már a férjével, s félnek, megrokkannak a munka és a felelősség alatt. Nem azon ábrándoztam hallgatagságomban, hogy milyen szépen ki van festve a templom, hogy milyen megható is ott állni a templom előtt Brassai Sámuel emléktáblája előtt, s hallgatni, hogy

milyen különleges szokások szerint vonulnak be a hívők a templomba, s helyezkednek el odabenn a varrottasokkal letakart padok között. Nem a torockói múzeum, az ottani vasbányászat egyedülálló múzeuma jár az eszemben, amelyet volt alkalmam végignézni, pedig aznap szabály szerint zárva kellett volna tartani, meg nem az, hogy itt kétszer kel a nap, hanem az, hogy az egykori vasbányászok és vasfeldolgozók leszármazottai koporsógyártásból tartják fenn magukat, arról váltak ismertté. S az is eszembe jut, hogy Nagyenyeden a templomban milyen gondozatlan állapotban várják jobb idők elérkeztét a püspöki levéltár okmányai.

Csak másnap tér vissza valamelyest a kedvem. Érthetetlen módon azon nevetem el magamat az RMDSZ székházában, hogy van nekik egy tudj' Isten, hány ezer német márkát érő sokszorosítógépük, amelyet azért nem használhatnak, mert elfogyott a mindössze néhány márkát érő festékanyag. Ilyen enyhülő hangulatban térek vissza sűrű esőhullás közepette a Bethlen Gábor Kollégiumba, ahol a könyvtáros megmutatja még legértékesebb köteteiket és az egész termet. Az igazgató elvisz a cserkész- örs összejövetelére. Ő az egyik cserkészparancsnok. Mindenekelőtt eléneklik a cserkészindulót. Felállnak, velük én is, rázendítenek, velük én is. Éppen ötven éve elzöldült tanított meg rá bennünket Temerinben Tóth László tanító, a parancsnokunk. Az igazgatótól meg sem kérdezem, hogy a tanügyi hatóságok mit szólnak ahhoz, hogy ő irányítja a kollégium cserkészének munkáját, hiszen ahhoz sem szólnak semmit, hogy szinte az egész tantestület tagja az RMDSZ-nek, vagy talán nincs is kivétel. Igaz, a szervezet titkárnője közölte velem, hogy néhány vegyes házasságban élő helybeli megkérte, ne írja nevét a tagok jegyzékébe, de a tagdíjat rendszeresen fizetik. Így adódik, hogy a város 7000 magyar lakója közül 2000 tagja a szervezetnek.

- Nem azért, hogy politizáljanak, hanem hát valahova tartoznunk kell.
- Ezt a kollégium alatti pincék bérlője mondja, miközben kiméretem magamnak a kiváló rizlinget.

Búcsúzóul még egy érdekes írást kapok. Tar Károly adja át adománylevelének egy kópiáját. Tar Károly megírta 1985-ben a kollégiumban 1973-ban végzett tanítóársainak könyvét, ennek eredeti kéziratát ajándékozta az alma maternak. Déva felé haladván van időm elgondolkozni, hogy hátha akad valaki a szabadkai prepa egykori tanulóí között, aki megírja majd annak a történetét. Ezen el lehet mélázni, sőt azon is, hogy hátha már meg is írta valaki, csak én nem tudok róla. Mindenesetre sokkal kellemesebb ilyesmin mélázni, mint azon, hogy a benzinkútnál közölték: csak tíz után kezdik osztani az üzemanyagot. Erre nem várhattam, mert nem is biztos, hogy kapok, hosszú sor várakozott már a töltőállomás

előtt. Ez sem bánt, inkább mosolyogtat, mint ahogyan az is, hogy reggel a vendégfogadóm bejelentette, sajnos, meleg víz nincs, mert aznap a városnak más része van soron.

Mégis hazánk, mégis Európa

Valamelyik vendéglátóm a Református Naptár 1992 című kiadvánnyal ajándékoz meg. Ha valamin észrevehetem a romániai magyar egyházak buzgólkodását a nagy nincstelenségükben, hát ezen csakugyan tapasztalhatom. A mindössze 34 oldalas füzetecske éppen ötöde annak, amit Botos Andrea és Elemér az újvidéki református papházaspár és segítőtársaik komputerükön összeállítanak, és színes fedőlappal is ellátva évente kinyomnak az itteni református hívők számára. A korábbi évek Református Évkönyve még terjedelmesebb volt, de akkor még református és katolikus papjaink tudták, hol és hogyan élnek baranyai és szlavóniai híveik. Most már papjaink egy részéről sem tudni, mi lett velük, hiszen közülük is nem egyet erőszakkal mozgósítottak.

Átnézem a szerény füzetecskét, s a végén rátalálok a romániai református papság névsorára. Megszámolom őket: kétszázhet. Kétszázhet magyar hitmegtartó pásztor. Már a tömegük is megnyugtatóan hat, még akkor is, ha a lelkeszi hivatalok némelyike lelkész nélkül maradt.

Egy másik újságban, a Szülőföld címűben - éppen egy évvel ezelőtti szám -, interjút találok egyik állandó rovatukban, az Agorában, ami a népgyűlés megfelelője. Elég az interjú első kérdésére egy szempillantást vetni, s máris látjuk, mennyire azonosak a gondjaink. Hogy az azonosság minél jobban látszék, elhagyom a kérdésből azokat a szavakat, amelyek a táj különbözőségére utalnak. „A magyarság sorsa - történelmi távlatokban gondolkodva - saját magatartásától függ. A megmaradás helybenmaradás nélkül képtelenség. A kitelepedés a hazai magyarság létét gyökerében veszélyezteti.”

Kérdés és válasz nem vonatkozik ránk is ugyanúgy? Ránk, délvidékiekre. Még akkor is tudjuk, ha a választ nem idézem, mert szinte felesleges, hiszen a válaszoló Csép Sándor így kezdi a választ: „Statistikai adatok nincsenek erről, csak becslésekre hagyatkozhatunk.” (Mármint hogy hány magyar hagyta el az utóbbi időben Romániát.)

Bármilyen újság, bármilyen felekezet kiadványa kerül is a romániai magyar vidéket járó újságíró kezébe, kétségtelenül domináns téma az oktatás ügye, feltűnő az olyan írások sokasága, amelyekből az a meggyőződés sugárzik, hogy a hitnek nemzetiségmegtartó ereje van. Elmúlt, hál'

Istennek, el, a hamis nemzetköziség, az állarnvallássá kikiáltott lelki szegénység kora. Mártír papok hadáról szerzünk tudomást, akik a poklok poklát járták meg híveikért és hitük miatt. Mint az a nyolcvanéves tövisi plébános, aki évekig tartó gátépítő rabszolgamunkára volt ítélve a brailai mocsarakban. Nyilván ő is vigaszt talált abban az Áprily Lajos-versben, amelyet a Vasámap című újság közöl, s amely nekünk is szól: „Sírod körül harc volt, hadnép rohant, / vad ütközetben reszketett a hant./ Féltél, anyám? és gondoltál-e rám? / Te nem féltél, csak féltettél, anyám.” Mintha csak a mi menekültjeinknek, itthonmaradottjainknak, katonáinknak, bujdosóinknak írta volna.

Erről a menekülésről, maradásról, harcról faggatnak legtöbbit mindenütt, akár hivatalos, akár magánbeszélgetésekben veszek részt. Déván is.

- Félünk-e? - kérdezik. - Hol rostokolnak a menekültjeink? Szándékoznak visszatérni? Hagyják-e őket majd? S a háború kiterjed-e a magyarlakta vidékekre? Igaz-e, hogy módszeresen üldöznek el onnan minket, magyarokat s általában a kisebbségben levőket?

Amiben leginkább a magunk sorsára ismerni az ő sorsukban, az a jelenlegi általános eltájtoltáguk. Szervezkednének politikailag, küszködnek az iskolákért, az egykori magyar tulajdonú középületekért, mint amilyen egy-egy valamikori gazdasági szervezet székháza, kultúrkör székháza volt, vagy az egyházi, iskolai épületek. Déván az egyik ember elmondja, hogy amikor hallotta, hogy összejövetelt tartanak a magyarok az otthonukban, ő elment abba az otthonba, amelyet jó néhány évtizeddel ezelőtt az ottani magyarok közmunkával és közadakozásból építettek saját céljaikra, de a román állam kisajátította, s jelenleg a hadsereg tisztai otthona van benne. Már ez a körülmény is tanúsítja, hogy nem volt valami hitvány épület, nem olyan, mint az az árva iroda a város egyik épületében, amelyet most használ az RMDSZ és az EMKE együttesen. Nagyterem nem is áll rendelkezésükre, hanem ugyanabban a teremben tartják a gyűléseket, amelyekben a szélsőséges, az itteni magyarság megítélése szerint egyértelműen magyarelleses párt is, és a gyűlések idején a falon ott olvashatók a magyarelleses falragaszok.

Az egybegyűltek hevesen vitatkoznak azon, hogyan juthatnának saját épülethez, s van-e esély arra, hogy a volt magyar házat visszapereljék a hadseregtől. Némelyek szerint nem taktikus ilyesmit követelni, mások amellet érvelnek, hogy „mi csináltuk magunknak, minket illet”. Mintha csak Újvidéken vagy Becsén, vagy Temerinben, vagy akár más magyarlakta helységünk magyarjainak a vitáját hallgatnám, amikor azon tanakodnak, hová lett, mit lehet kezdeni, hogyan lehet visszaszerezni egykori otthonukat, a kört.

Minden helységben gondoskodnak a vendéglátók arról, hogy megmutassák az ottani látnivalókat. Ha Dévára érkezik a magyar újságíró, mi más kellene mindenekelőtt megnéznie, mint magas Déva várát. Elkelne ám oda a tizenkét kőműves, hogyha nem is a leomlott falakat építenék újra, legalább a még így-úgy állókat védenék a további pusztulástól. A hetvenedik életévén túl járó Schreiber István a kísérelő. Számtalanszor fölgyalogolt már a várromhoz, ismeri a történetét olyannyira, hogy összeállított egy - a naptárhoz hasonlóan szerény kivitelezésű, de tömören és mindent elmondóan fogalmazott - füzetecskét.

Megmásszuk a falakat, egyetlen szoba van a vár területén, amelyen még rácsos ajtó is van, nem is lakattal lezárva, hanem az ajtó rászegecselve a csukószerkezetre. A rácson be lehet látni, egy szobor áll a terem közepén, talapzatán felirat. Dávid Ferenc, az első unitárius püspök itt töltötte életfogytiglani börtönét. Korábbi felekezeti társai senyvesztették itt.

- Tudtuk mi is bántani egymást értelmetlenül! - összegezem a látottakat.

Előző nap Vajdahunyadon jártunk. Hunyadi János várában. Róla azt sem tudni biztosan, mikor és hol született, de biztosan nem mai magyar területen, és nem is ott halt meg, hanem Zimonyban, miután megvédte a hódító töröktől Nándorfehérvárt. Megvédte úgy, hogy összefogott oláhval, ráccal, szásszal, tóttal. S össze tudott fogni még minket, magyarokat is. Mert tehetsége volt hozzá, és jól felmérte, mit kell tenni, hogy megvédje hazáját és Európát, amelyet azóta is, azelőtt is hazánknak éreztünk, ha időnként eléggé megosztott volt is. Meg is énekelte Hunyadit népdalaiban, megőrizte emlékét meséiben minden nép e vidéken. Még az is, amelyiket legyőzött.